

مجاهدان و رجال نهضت جنگل

دکتر هومن یوسف‌دهی

www.ketab.ir

سرشناسنامه: یوسفدهی، هومن، ۱۳۳۹ -
 عنوان و پدیدآور: مجاهدان و رجال نهضت جنگل/هومن یوسفدهی.
 مشخصات نشر: رشته فرهنگ‌ایلیا، ۱۴۰۲. مشخصات ظاهری: ۶۲۰ ص.
 شابک: ۳ - ۸۲۰ - ۱۹۰ - ۹۶۴ - ۹۷۸
 موضوع: نهضت جنگل، گیلان، ایران، ۱۳۳۲-۱۳۴۰ق. -- سرگذشتنامه
 Jangal movement, Gilan, Iran, 1914-1921 -- Biography
 سیاستمداران -- ایران -- گیلان -- سرگذشتنامه
 Politicians -- Iran -- Gilan -- Biography
 سیاستمداران -- ایران -- سرگذشتنامه
 Politicians -- Iran -- Biography
 ایران -- تاریخ -- قاجاریان، ۱۱۹۳ - ۱۳۴۴ق. -- جنبش‌ها و قیام‌ها
 Iran -- History -- Qajars, 1779 - 1925 -- *Protest movements
 رده‌بندی کنگره: DSR۱۳۷۱ ده‌بندی دیویی: ۰۷۵۲ / ۹۵۵ شماره کتابخانه ملی: ۹۳۳۰۸۰۴

www.ketab.ir

مجاهدان و رجال نهضت جنگل
 دکتر هومن یوسفدهی

نمونه‌خوان: مریم مظفری
 طرح جلد: سمید قاسمیان
 چاپ نخست: زمستان ۱۴۰۲
 شمارگان: ۲۲۰ نسخه
 شماره نشر: ۹۲۳
 نسخه‌برداری و آماسازی: کارگاه نشر فرهنگ ایلیا

نشر فرهنگ‌ایلیا: رشت، میدان فرهنگ، خیابان آزادگان، کنار دبیرستان دکتر بهشتی،
 خیابان صفایی، خیابان حاتم، شماره ۳۹، تلفن: ۳۳۳۴۴۷۳۲

www.farhangellia.ir
 nashre.farhange.ilia
 nashrellia@yahoo.com
 NFIlia

همه‌ی حقوق نشر این کتاب محفوظ است.

فهرست

بخش یکم: رجال و مجاهدین جنگل..... ۱۹	اکرم الملک تنکابنی، محمدخان..... ۴۲
اب زرشکی، علی اکبر خان..... ۲۱	الوندی، بابا کمال (بابا خان)..... ۴۳
آذری کسمایی، محمد حسن خان..... ۲۲	الوندی، مهدی خان..... ۴۳
آزاد، محمد علی خان..... ۲۴	امام، میر احمد..... ۴۳
آزاد راد، نصرت الله خان..... ۲۵	امانی، اسکندر آقا..... ۴۴
آستارایی، محمود..... ۲۷	آمشه ای، ابوالقاسم خان..... ۴۵
آلیانی، ملا جعفر..... ۲۷	املشی، بهاء الدین..... ۴۵
آلیانی، روح الله..... ۲۸	املشی، نصرت الله خان..... ۴۷
آلیانی، عبدالرحیم..... ۲۸	امیر عشایر خلخال، مصطفی قلی خان..... ۴۷
آلیانی، نعمت الله خان..... ۲۸	امیریگانه، عطاء الله خان..... ۴۹
آمن، شیخ محمد حسن..... ۳۰	انزلیچی، فتاح..... ۵۰
آموزگار، میرزا ابوطالب..... ۳۱	انزلیچی، فروغ الدین..... ۵۰
ابوالملوکی، علی نقی خان..... ۳۳	انزلیچی، حاجی محمدخان..... ۵۰
احمد، آقا شریف..... ۳۳	انزلیچی، مهدی..... ۵۱
ارباب کسمایی، محمد اسماعیل..... ۳۴	انشایی، محمد مهدی..... ۵۱
اردبیلی، ابراهیم..... ۳۴	انصاری، غلام علی خان..... ۵۴
اردبیلی، عطاء الله..... ۳۵	ایلچی، مهدی صفر..... ۵۷
اردبیلی، علی اکبر..... ۳۵	باز قلعهای، علی..... ۵۷
اردبیلی، مهدی مختار..... ۳۶	باور، دکتر سید منصور..... ۵۷
ارفع الحکمای رشتی، دکتر مهدی خان..... ۳۶	بحری پشت مساری، نایب ابراهیم خان..... ۵۹
اروسی دوز، رجب..... ۳۷	بروجردی، محمد میرزا..... ۶۰
اسحاق زاده، یحیی..... ۳۷	بلغوری، حاجی محمد علی..... ۶۰
اشجع الدوله اسالمی، ولی خان..... ۳۷	بلندبخش، قربان علی خان..... ۶۱
اصفهان، یدالله..... ۳۸	بهادر نظام خلعتبری، عباس خان..... ۶۱
اعتماد، حاج علی خان..... ۳۸	بهمبری، غلام حسین..... ۶۲
افشار، میرزا رضاخان..... ۳۹	پاتاوانی، مهدی بالام..... ۶۲

۱۶۰.....	شارمی، میر آقا.....	۱۳۰.....	دیلمی، علی آقا.....
۱۶۱.....	شاندردمنی، رضا.....	۱۳۲.....	دیلمی، غلام حسین.....
۱۶۱.....	شاندردمنی، رمضان خان.....	۱۳۳.....	دیوان رضایی، حسن.....
۱۶۲.....	شانی، حسن خان.....	۱۳۳.....	ذغالی، همت.....
۱۶۲.....	شعاعی، علی محمد.....	۱۳۴.....	رئیس شفتی، کربلایی باقر.....
۱۶۳.....	شفاء الملک، دکتر علی خان.....	۱۳۴.....	رئیس شفتی، حاج شیخ محمد علی.....
۱۶۴.....	شفایی، میرزا عبدالحسین خان.....	۱۳۴.....	راد، میرزا محمد خان.....
۱۶۶.....	شهربان، علی حسین خان.....	۱۳۵.....	راسته کناری، مشهدی انام.....
۱۶۷.....	شهدی، نایب علی آقا خان.....	۱۳۷.....	رانکوهی، شیخ حسن.....
۱۶۷.....	شیرتری، حسن.....	۱۳۷.....	رسول زاده، آقامیرزا اسماعیل.....
۱۶۸.....	شیشه نبر، شیخ علی.....	۱۳۹.....	رشتی، محمد تقی.....
۱۶۸.....	صالح، آقاسید عبدالوهاب.....	۱۳۹.....	رشتی، حاجی محمد حسین.....
۱۷۱.....	صوری دیلمی، محمد حسن.....	۱۴۰.....	رشید نظام، محمد خان.....
۱۷۱.....	ضیایی، میر غفور.....	۱۴۰.....	رضا، محمود.....
۱۷۲.....	طالشی، کربلایی حسن.....	۱۴۲.....	رضا، نصر الله.....
۱۷۲.....	طالع طالقانی، میرزا علی خان.....	۱۴۳.....	رضاسرای، میرزا شفیق.....
۱۷۴.....	طالقانی، شیخ علی.....	۱۴۴.....	رفیع، حاجی میرزا اخیل.....
۱۷۴.....	طالقانی، دکتر علی اکبر خان.....	۱۴۵.....	رنگریز، محمود.....
۱۷۵.....	طاووس لنگ، کاظم.....	۱۴۵.....	روحانی، حاجی سید محمود.....
۱۷۵.....	طوب، دکتر آقا خان.....	۱۴۸.....	زرگر انزلیچی، مشهدی محمد.....
۱۷۸.....	دکتر میرزا عبدالرحیم.....	۱۴۹.....	زنجانی، سید ابراهیم.....
۱۷۸.....	عرب، شیخ عبدالسلام.....	۱۴۹.....	زند، احمد علی خان.....
۱۷۹.....	عربانی، میر آقا.....	۱۵۰.....	زند یزدانی، سلطان حسن خان.....
۱۸۱.....	عطار کسمایی، محمد اسماعیل.....	۱۵۱.....	زندش، امان الله.....
۱۸۲.....	علاف، حسن.....	۱۵۲.....	زهری، میرزا محمد کاظم خان.....
۱۸۲.....	علم الهدی، شیخ علی.....	۱۵۳.....	ژولیده، محمود خان.....
۱۸۳.....	عمار لویی، بتول خانم.....	۱۵۴.....	خلج، سالار ناصر.....
۱۸۴.....	عمار لویی، بلور خانم.....	۱۵۴.....	سرتیپ پور، جهانگیر.....
۱۸۴.....	غنی، داوود.....	۱۵۶.....	سسطلانی، یزدان.....
۱۸۵.....	غواص زنجانی، کاظم.....	۱۵۶.....	سوئدی، محمدرضا.....
۱۸۶.....	فارسی، قاسم خان.....	۱۵۶.....	سیاه، عباس.....
۱۸۶.....	فتح علی، حسین بالا.....	۱۵۷.....	سیاه بوش، سلطان علی اکبر خان.....
۱۸۶.....	فخرایی، ابراهیم.....	۱۵۸.....	سیاه کشی، بوجامین.....
۱۸۸.....	فخرایی، ابوالقاسم.....	۱۵۹.....	سیگاری رشتی، آقاشیخ احمد.....

۵۶۸.....	ترک، تیمور.....	۵۲۰.....	کیکاچینکوف.....
۵۶۸.....	جوادزاده خلخالی، سیدجعفر.....	۵۲۲.....	گار کالتسلی، واسیلی.....
۵۷۲.....	جودت، میرزا حسین خان.....	۵۲۴.....	گانوک، فریدریش.....
۵۷۴.....	حسابی، سید عبدالحسین.....	۵۲۹.....	گر جی، گیورگ.....
۵۷۶.....	حسین زاده دره جزی، رضا.....	۵۳۰.....	گوسف.....
۵۷۶.....	حیدری، میرزا احمد خان.....	۵۳۰.....	گیکالو، نیکلای.....
۵۷۷.....	ذره، سید ابوالقاسم.....	۵۳۲.....	لازارین.....
۵۷۸.....	رشتی، آقا سید جواد.....	۵۳۲.....	لرد کپانیدزه، سرگنی.....
۵۷۹.....	روستا، رضا.....	۵۳۳.....	ماتیوس، ال. سی.....
۵۸۰.....	سرخوش رشتی، میرزا حسین خان.....	۵۳۴.....	ملمانوف.....
۵۸۲.....	سرخی، احمد.....	۵۳۴.....	مایر، یان.....
۵۸۳.....	سردار محیی، عبدالحسین خان.....	۵۳۵.....	مدیوانی، بودو.....
۵۸۸.....	سلطان زاده، آواتیس.....	۵۳۸.....	مک لارن، چارلز.....
۵۸۹.....	شیرنگ، اسماعیل.....	۵۳۹.....	مورزا کوف، و. و.....
۵۸۹.....	شفاء السلطنه.....	۵۴۰.....	میگوین، آناستاز ایوانوویچ.....
۵۹۰.....	علی خان زاده، ولی الله.....	۵۴۲.....	نکراسف، ام.....
۵۹۰.....	علی زاده، حسن.....	۵۴۶.....	نول، ادوارد.....
۵۹۱.....	عمواوغلی، حیدر خان.....	۵۴۹.....	نیکیتین، باسیل پتروویچ.....
۵۹۶.....	عمید السلطان، حسن خان.....	۵۵۱.....	ودیک.....
۶۰۰.....	غفارزاده اردبیلی، اسدالله.....	۵۵۲.....	ویکهم، ال. این.....
۶۰۰.....	فروزی، علی.....	۵۵۳.....	یقیکیان، گریگور.....
۶۰۱.....	قزاق، سلطان ابوالحسن.....	۵۵۶.....	دیگر بیگانگان.....
۶۰۱.....	کباری، علی.....	۵۵۷.....	بخش چهارم: بشویک های ایرانی در گیلان.....
۶۰۲.....	کرد، خالو محمد خان.....	۵۶۱.....	آشوری، عبدالحسین.....
۶۰۳.....	لایقی، عیسی.....	۵۶۱.....	آقا زاده، رضا.....
۶۰۴.....	محسنی صومعه سرای، سید جعفر.....	۵۶۲.....	آقایف، بهرام.....
۶۰۵.....	محمد اوف، دکتر جعفر.....	۵۶۴.....	آقایف، کلرمان.....
۶۰۶.....	مشیری.....	۵۶۴.....	ارباب زاده، کریم.....
۶۰۷.....	نیکخو عنایت، سید حسین.....	۵۶۵.....	اسفندیاری، لادین.....
۶۰۸.....	نیکروان، حسین.....	۵۶۶.....	امیروف، احمد.....
۶۰.....	منابع و مأخذ.....	۵۶۶.....	امینی قزوینی، میرزا ابراهیم.....
		۵۶۸.....	بابایوف، محرم.....

مقدمه

نهیضت جنگل در یکی از بحرانی ترین دوره های تاریخ ایران در گیلان برپا شد و هدف از تشکیل آن مبارزه با قوای متجاوز روس در مناطق شمالی و طرده بیگانگان از سراسر ایران بود. به دلیل ماهیت نهیضت جنگل، نیروهای آن متشکل از شخصیت ها و رزمندگانی از اقوام گوناگون و اهالی شهرهای مختلف ایران بودند و تعدادی از غیرایرانیان نیز با این نهیضت همکاری داشتند. همچنین ایرانیان بسیاری در خارج از گیلان در حوادث گوناگون آن ایفای نقش کردند. به دلیل شرایط حاکم بر کشور و تقارن با جنگ جهانی اول و وقوع انقلاب بلشویکی در روسیه، تعداد قابل توجهی از غیرایرانی ها، اعم از روسی، گرجی، ارمنی، قفقازی، انگلیسی، عثمانی، آلمانی و هندی مستقیم و غیرمستقیم در شکل گیری وقایع این نهیضت نقش داشتند.

با آن که دوستان و همکاران بارها به نگارنده تکلیف کردند که کتابی درباره «رجال نهیضت جنگل» گردآوری کنم، ولی با توجه به اهمیت و گستردگی موضوع و کثرت منابع داخلی و خارجی از انجام آن سر باز زدم. زیرا معتقدم هیچ کار انفرادی در این زمینه تمام و کامل نخواهد بود و در صورتی حق موضوع ادا خواهد شد که کاری گروهی در این زمینه صورت پذیرد و پژوهش به صورت کتابخانه ای، اسنادی، میدانی و با مراجعه به آرشیوها و منابع فارسی، انگلیسی، ترکی، آلمانی، روسی و حتی فرانسوی به انجام رسد. طبعاً این امر از توان یک فرد خارج است و باید نهاد یا مرکزی متکفل انجام و پرداخت هزینه سنگین آن شود. لیکن در طی سال های گذشته هیچ اهمیتی به این موضوع ندیدم و بر آن شدم تا در یکصدمین سال درگذشت میرزا کوچک خان جنگلی، خود دست به کار شده و سنگ بنای اولیه آن را هرچند ناتمام بگذارم؛ بدان امید که این شاء الله فرزندان برومند این مرز و بوم در آینده به طور شایسته ای بدین کار اهتمام ورزند و به تدریج و با یک کار

گروهی و ساختارمند به تکمیل آن پیردازند. بدیهی است با توجه به کثرت کتاب‌ها، مقالات، اسناد و روزنامه‌ها شناخته و ناشناخته، نگارنده و هر پژوهشگر دیگری نمی‌تواند مدعی استفاده از همه منابع و مآخذ منتشرشده و منتشرنشده باشد و ناگزیر به عرضه اثری با اطلاعات نسبی است.

پرداختن به موضوع رجال و مجاهدان نهضت جنگل دشواری‌های خاص خود را دارد. نخست این‌که همه کسانی که با نهضت جنگل همکاری و ارتباط داشتند، شناخته‌شده نیستند و حتی فهرستی از رزمندگانی که از تشکیلات جنگل حقوق دریافت می‌کردند، موجود نیست. در نتیجه، چند هزار نفری که با این نهضت همکار و مرتبط بودند، اغلب گمنام و ناشناخته مانده‌اند. در کتاب‌هایی هم که توسط چند تن از جنگلی‌های معتبر و موثق نوشته شده، بیشتر موضوعات کلی و شخصیت‌های اصلی مد نظر قرار گرفته‌اند و جز یکی دو نفر، بقیه به نقش آفرینان سطوح میانی و پایین این نهضت عظیم توجه چندانی نکرده‌اند. شاید علت این امر فضای تبلیغاتی دوره پهلوی بوده که مشحون از ضدیت با نهضت جنگل و جنگلی‌ها بوده است. بعید نیست که نویسندگان تاریخ جنگل برای حفظ امنیت کار و زندگی جنگلی‌ها از معرفی آنان خودداری کرده‌اند. نکته دیگر آن‌که پس از انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷، قضیه برعکس شد و عالم و آدم کوشیدند به نحوی خود را به نهضت جنگل وصل کنند. حتی کسانی که با همدستی بلشویک‌ها در مقابل میرزا کوچک‌خان قرار گرفته بودند و به تبلیغ کمونیسم می‌پرداختند، جنگلی خوانده شدند. در چنین فضایی نگارنده چاره‌ای نداشت که اساس کار را بر منابعی بگذارد که توسط جنگلی‌ها و افراد معتبر مرتبط با آن‌ها نوشته شده است.

مشکل دیگر در نگارش این کتاب، روایت‌های ضد و نقیض منابع درباره افراد و وقایع بود. زیرا نه تنها مخالفان نهضت جنگل در قلب واقعیت کوشیده‌اند، بلکه خود جنگلی‌ها هم به خاطر اختلافات درونی پیش آمده و فضای سرشار از بدگمانی و بی‌اعتمادی و رقابت در بدنه آن، تصویرهای متفاوت و متناقضی از همکاران و هم‌زمان خود ارائه داده‌اند و حتی یکدیگر را به خیانت، جاسوسی، دزدی و... متهم کرده‌اند.